

ЗАМЯНА НА ПРЕДЛОГА „У“ С ПРЕДЛОГА „В“

*Иванела Георгиева**Софийски университет „Св. Климент Охридски“*THE SUBSTITUTION OF THE PREPOSITION “U”
WITH THE PREPOSITION “V”*Ivana Georgieva**St. Kliment Ohridski University of Sofia*

This study investigates the extent to which, and the contexts in which the preposition *v* (“in, at”) has begun to replace the preposition *u* (“in, at”). To this end, a semantic analysis of the preposition *u* is followed by a survey examining speakers’ preferences in choosing a preposition to express two meanings traditionally associated with *u*, namely location (place of residence) and possession of a personal quality. The results confirm an ongoing competition between *u* and *v*, including cases where the codified standard prescribes the use of *u*.

Keywords: prepositions, *u*, *v*, contemporary Bulgarian language

Предлозите са несамостоятелни думи със свързваща функция, които експлицират семантични и/или синтактични отношения с различна степен на абстрактност. Това оказва влияние върху степента на контекстуална зависимост на значенията им – по-слаба при т.нар. лексикални предлози и по-силна при формалните. Затова описанието и класификацията на семантиката на този клас думи представлява сериозно предизвикателство. Тук фокусът е върху един специфичен случай, при който за изразяване на едно и също или сходен тип отношение е възможно да бъде използван повече от един предлог. Умението да се избира подходяща служебна дума, е признак на добра езикова култура и от тази гледна точка резултатите от изследването могат да бъдат използвани в обучението по български като чужд, а освен това допринасят и за по-пълното описание на динамиката в съвременното състояние на езика ни.

Обект на настоящото изследване са предлозите „у“ и „в“, а предмет е предпочитанието към употреба на „у“ или „в“ в позиции, в които според книжовната норма следва да се използва „у“. С други думи, целта е да се установи в каква степен предлогът „в“ е започнал да измества предлога „у“ – един устойчив и коментиран в литературата феномен. Още в издадената през 1983 г. Академична граматика на него изрично е обърнато внимание: „Неправилна и некнижовна е замяната на пред-

лога у в тази функция (за означаване на дом, вж. примерите – б.м.) с предлога в: „в нас“ в.м. *у нас*; „в бабини“ в.м. *у бабини*“ (ГСБКЕ/GSBKE 1983: 445). В по-ново време В. Мурдаров посочва редица примери за контексти, в които се налага „в“: *Всеки следобед тя идва у нас; У себе си той всеки ден носеше няколко екземпляра от книгата* (Мурдаров/Murdarov 2022: 77 – 78). Г. Митринов пък припомня по повод на неуместни съчетания от типа на *топката е в играчите*, че „предлог в се употребява пред съществителни имена, които означават предмети, животни или отвлечени понятия, за да се изрази място в пространството. А предлог у се употребява пред нарицателни или собствени съществителни имена, които назовават лица или колективни одушевени субекти“ (Митринов/Mitrinov 2021).

За да бъде проверено и прецизирано наблюдението, че „в“ измества „у“ в определени позиции, бяха набелязани следните задачи: 1) анализ на частните значения на предлога „у“; 2) изготвяне на въпросник, с който да бъдат събрани данни за предпочитанията на съвременните носители на българския език за изразяване на значенията ‘означаване на дома, към който е насочено или в който се развива действие или състояние’, а също и ‘означаване на лице или множество от лица, за които се отнася дадено качество’ (вж. прегледа в I.). Проверява се също така твърдението, че когато с лично местоимение се означава дом, то може да бъде само в мн.ч.

I. Семантика на предлога „у“ в съпоставка със семантиката на „в“

Както вече беше споменато, извеждането на семантиката на предлозите е сложен и неедностранчив процес. Затова не е изненада, че в избраните за целите на изследването три основни източника – много томния Речник на българския език, разработен от ИБЕ при БАН, Граматиката на съвременния български книжовен език (ГСБКЕ) и лексикосемантичната мрежа БулНет, частните значения на „у“ са обособени и организирани по различен начин.

В РБЕ са установени пет значения – първото, второто и петото са книжовни, а третото и четвъртото са диалектни и по тази причина няма да бъдат разглеждани:

1. За означаване място на действие или състояние, когато се отнася до лице, семейство или дом: *Левски сега е в Русчук у баба Тонка*;
2. За означаване принадлежност към лице; на: [...] *кожата стоеше бяла, тънка и нежна като у дете*;
5. За означаване средата, в която се извършва, проявява някакво действие; между, всред: [...] *на почит у хората* (РБЕ/RBE).

Както се вижда от примерите към второто и петото значение, и в двата случая става дума за означаване на лице или група лица, за които е характерно някакво динамично или статично качество. В ГСБКЕ също се посочват три книжовни значения:

1. Изразяване на близост при съществителни имена за лица, напр.: *ще идем у майка ти*. При това са изброени и типовете възможен комплемент за предлога: собствени имена, лични местоимения, субстантивирани прилагателни от роднински имена;
2. Състояние, положение или качество, присъщо на лице, напр.: *У старите хора силите намаляват*;
3. Множество, в което се проявява някаква особеност, напр.: *У (= сред) жените любопитството е по-силно развито* (ГСБКЕ/GSBKE 1983: 445).

Съпоставката показва, че макар да има някои разлики в начина, по който са описани, трите значения, обособени в РБЕ, съответстват на трите значения, посочени в ГСБКЕ.

В БулНет на предлога „у“ се приписват четири значения или релации¹. При съпоставка с описанието на първото значение, обособено в РБЕ и ГСБКЕ, става ясно, че то покрива първото и четвъртото от значенията, изведени в БулНет, с които „у“ попада в две отделни синонимни гнезда със следните дефиниции:

{у:1; при:1} – за посочване в чий дом някой отива или пребивава или се извършва, става или протича някаква ситуация, напр.: *Бяхме у бабини цяло лято*;

{във:22; в:22; у:4; при:12} – за означаване на нещо или някого, който проявява, за когото е типично или е налице дадено качество, свойство, признак, състояние, напр.: *У нея изпъкват две основни качества* (БулНет/BulNet).

Второто значение в БулНет съответства на петото в РБЕ и третото в ГСБКЕ:

{у:2; при:11} – за въвеждане на обект, район, сфера, област, в рамките на които се наблюдава дадено явление, проявява някакво качество и под., напр.: *У китайците е ясно изразен колективният дух* (БулНет/BulNet).

Третото значение в БулНет реално не се отличава от четвъртото, подобно е на второто в ГСБКЕ и описва по-частен случай на второто в РБЕ:

¹ За терминологията, свързана с представянето на семантиката на лексемите от различни класове и в частност на предлозите в разработените от ИБЕ ресурси, вж. напр. Търпоманова/Tarpomanova, цит. по Коева и кол./Koeva et al. 2010: 142 – 151.

{във:21; в:21; у:3} – за въвеждане на обект, с който се свързва даден образ, представа, качество и под., напр.: *У нея имаше нещо много странно [...]* (БулНет/BulNet).

Важно е да се отбележи, че според БулНет с третото и четвъртото си значение „у“ е синоним на „в“. В. Мурдаров обаче прокарва следното разграничение: „*в мене* означава, че онова, за което става дума, действително се намира в самия мен – аз съм го погълнал, например, или пък преносно, приел съм го в мислите си, в сърцето си“, докато *у мене* показва, че „*даденият предмет се намира в близост до мене, той е мой, принадлежи ми, но не е в самия мене*“ (Мурдаров/Murdarov 2022: 78). Въпросът за това доколко се спазва даденото разграничение, остава извън рамките на настоящото изследване, въпреки че несъмнено заслужава внимание.

В резултат от съпоставката и при обобщение на така разграничените в трите източника значения може да бъде предложена следната класификация на функциите на предлога „у“ според разликите в типа на релациите и релатумите²:

1. Означаване на мястото, към което е насочено или се реализира действие или състояние. В първия случай семантиката е дирекционална, срв. *Отивам у тях*, а във втория – локативна, срв. *Спах у тях*. При това самото място може да бъде от една от следните категории: дом или държава. Втората категория (срв. *Председателят на ЕС пристига на посещение у нас*) не е посочена в нито един от трите източника.

2. Означаване на лице или множество от лица, за които се отнася дадено статично или динамично качество³: *Силният шум предизвиква у тях безпокойство; У тях е прието при траур да се носи бяло*.

3. Означаване на наличие на обект у лице, срв. един от примерите, посочени в РБЕ към първото значение, обособено там: *Имаш ли у себе си пари?*

С анкетното проучване, представено тук, се проверяват предпочитанията при употреба на „в“ и „у“ за изразяване на 1) дома на едно лице или семейство, към който е насочено или в който се реализира действие; 2) лицето или множеството от лица, за които се отнася дадено качество.

² Релатуми, най-общо, се наричат отделните класове обекти, които се намират в някаква релация (вж. по-подробно Ласкова/Laskova 2024: 139).

³ Тук могат да бъдат включени и употребите, при които метонимично със съществително собствено име на лице се говори за качества на неговите произведения, на неговия стил (*патосът у Ботев*).

II. Дизайн на анкетното проучване

Тестовите изречения във въпросника са подбрани така, че комплемент на предлога да бъде дума, означаваща 1) нечий дом или 2) лице (лица). Лексемите са от един от следните три типа: съществително собствено име (напр. *Разбрах, че ще организираш парти у Иван утре вечер*), съществително нарицателно име (напр. *Надявам се, че Кирил ще обърне внимание на прекрасните качества в жената, с която излиза отскоро*), лично местоимение в ед.ч. или в мн.ч. (напр. *Като се прибереши у вас, ми се обади!*). В последната група формата на категорията число е от значение, тъй като за означаване на дом или държава не се използват формите за ед.ч.: с *у мене, у тебе* може да се говори само за качество или наличие на предмет у лицето – дори когато говорещият или слушащият живее сам, домът му се означава с формите за мн.ч., срв.: *Ела у нас*, но не и **Ела у мене*. Общо 14 целеви изречения представят всички комбинации от тип лексема и тип значение, като един път е използван предлогът „у“, един път „в“. Освен това са включени и 22 изречения филтри с различни граматически грешки. Условието, поставено за всеки въпрос, е следното: „Откривате ли грешка в следното изречение: (Ако смятате, че ИМА грешка, моля да я опишете в опцията „Друго“.). Ако респондентите не забелязват да има нещо нередно в изречението, маркират отговор „НЕ“, а ако откриват някакъв проблем, предлагат по какъв начин изречението може да бъде коригирано.

III. Анализ на резултатите от анкетата

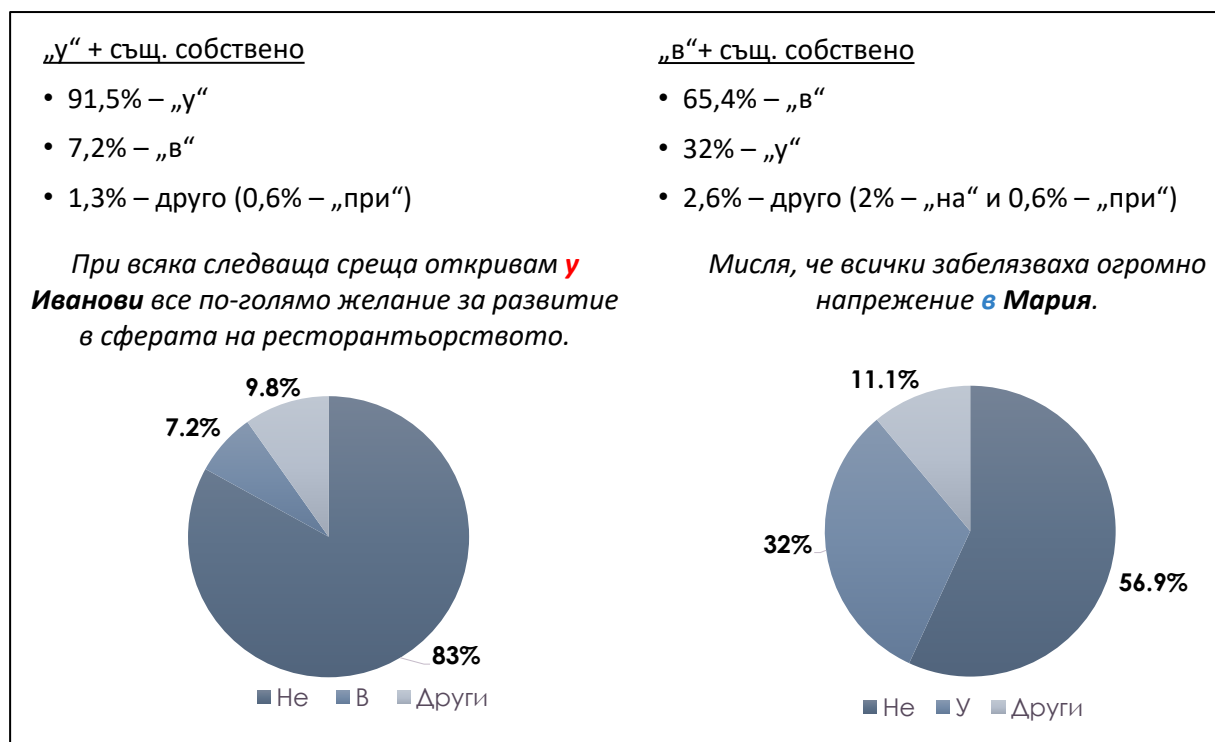
Попълнилият въпросник са 153-ма, а от тях 119 са жени. Преобладава делът на респондентите на възраст между 19 и 30 години. Студентите и лицата с нефилологическа специалност са 83, като двете групи не съвпадат. Най-голям брой са живеещите в град София.

Голяма част от респондентите са отбелязали като грешка нещо в пунктуацията или правописа, което означава, че те не откриват проблем при употребата на дадения предлог. Поради тази причина техните отговори са причислени към тези на останалите, които не забелязват грешка. В процентите с опция „Друго“ влизат отговорите на участниците, които предлагат друг предлог, различен от „у“ или „в“, или такива, които откриват грешка при избора на служебната дума, но не дават предложение за замяна. Съответно диаграмите по-долу представят процентното разпределение според типа отговор (няма грешка; има грешка – трябва да се използва „в“ вместо „у“ или „у“ вместо „в“; има друга грешка), а данните над тях – преразпределенията процентни съотношения, в които се указва точно делът на предпочетените тип предлог

или друго предложение на респондентите, засягащо предложната фраза.

1. Употреба на предлог за въвеждане на название на лице, което се характеризира с определени качества.

1.1. Фиг. 1 представя разпределението на резултатите при първата двойка изречения, при които комплемент е съществително собствено име.

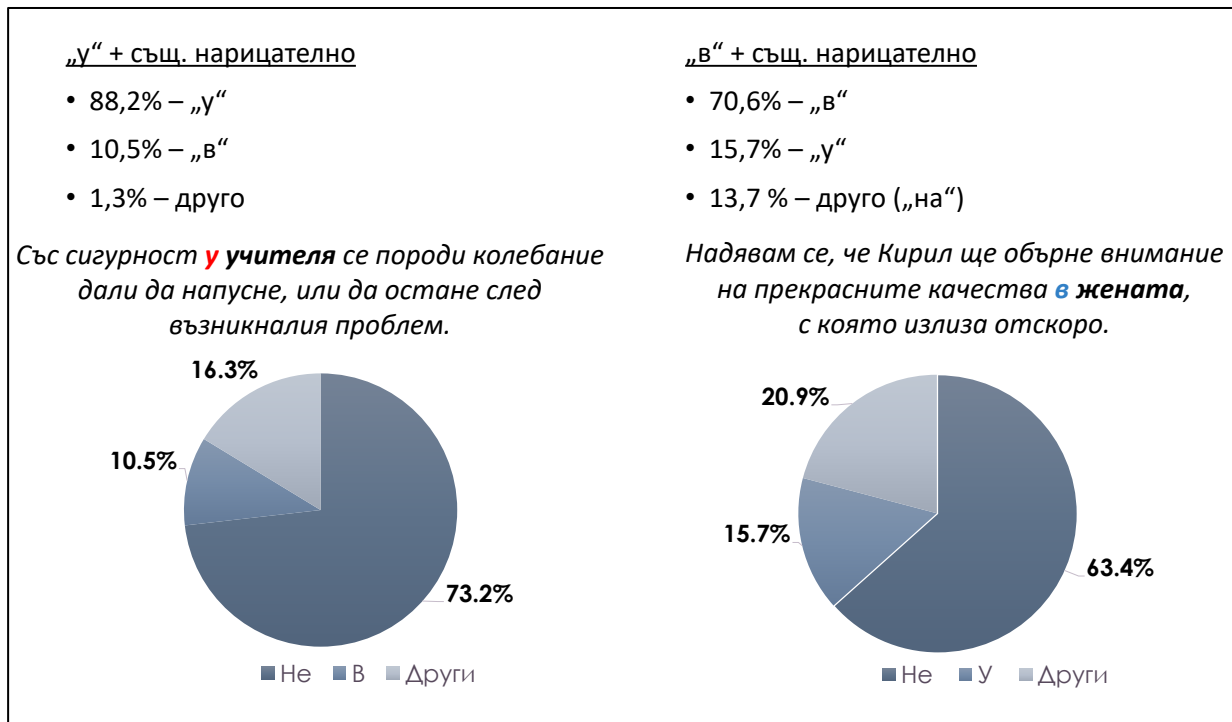

Фиг. 1. Предпочитания при комбинация със съществително собствено име, означаващо лице

В изречението с „у“ над 90% от анкетираните не виждат грешка, а само 7,2% биха употребили на мястото на предлога „у“ предлога „в“. Почти незначителен е делът на тези, които дават като алтернатива предлога „при“ – 0,6%.

При изречението с „в“ процентът на тези, които не виждат допуснатата грешка, е 65,4%. Сравнително голяма част от анкетираните биха заменили „в“ с „у“ – над 30%. От тези, които не са посочили като възможен вариант нито „у“, нито „в“, най-много предлагат да се постави предлогът „на“. Но все пак и в двата примера по-голям е делът на анкетираните, които не откриват нередност в изреченията. Интересно в този случай би било да се провери дали числото на съществителното собствено име оказва влияние върху избора на предлог, тъй като в първия пример то е в мн.ч., а във втория – в ед.ч.

1.2. Със следващите изречения, посочени на Фиг. 2, е изследвана комбинацията между предлог и съществително нарицателно име.

Фиг. 2. Предпочитания при комбинация със съществително нарицателно име, означаващо лице

Отново за изречението с „у“ най-голям е дялът на анкетираните, които не откриват нередност в изречението (88,2%). Приблизително 10% биха сменили „у“ с „в“. Далите друг отговор отбелязват само, че виждат проблем в предлога, но не предлагат с какво да бъде заменен.

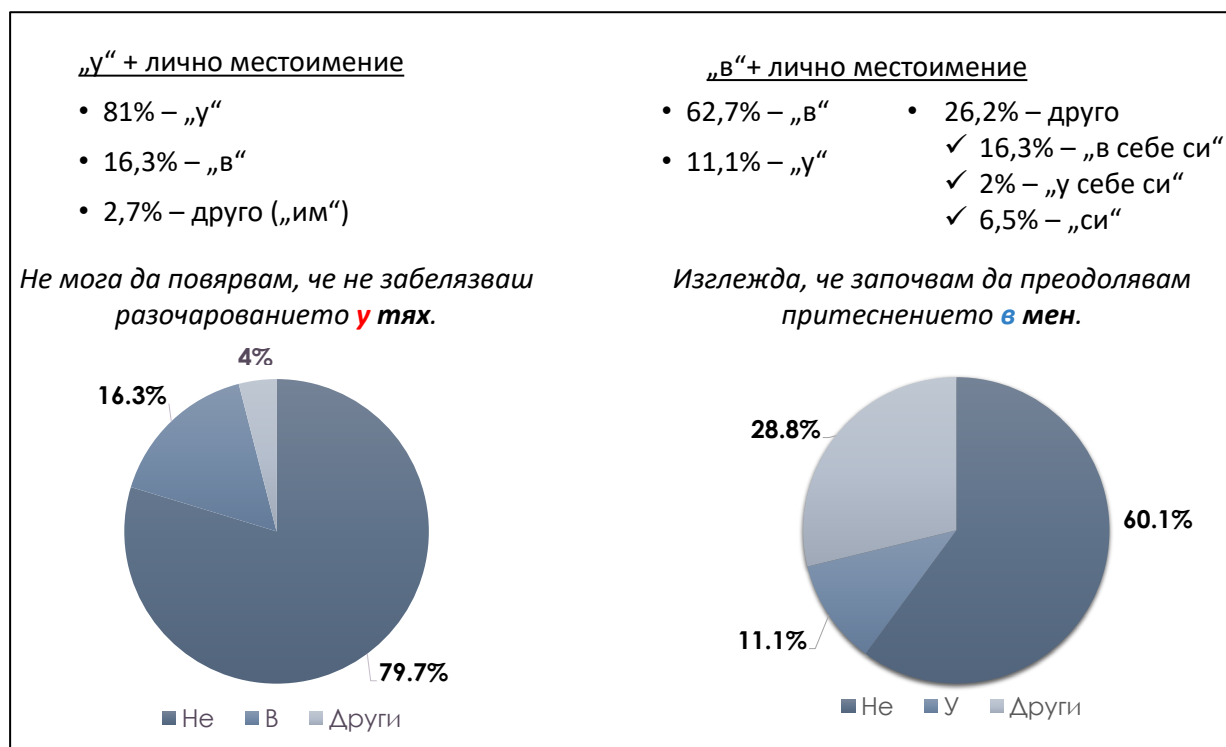
При изречението с „в“ преобладаващ е процентът на тези, които не забелязват допуснатата грешка (70,6%). Почти 16% биха използвали „у“, а не „в“. Голям е броят и на предложенията за заместване на предлога „в“ с предлога „на“.

1.3. Фиг. 3 онагледява отговорите, свързани с комбинацията между предлог и лично местоимение за означаване на лице.

Тук при изречението с „у“ отново преобладават респондентите, които не откриват грешка – над 80%. Около 16% биха предпочели „в“. Малък е процентът на тези, които забелязват нередност в предлога, но не посочват като възможен вариант „в“.

За изречението с предлога „в“ отново най-големият дял е на тези, които не откриват грешка – 62,7%. Малко над 11% от анкетираните биха поставили „у“. В този случай прави впечатление високият процент на респондентите, избрали опцията „Друго“ (над 26%). От всички анкетираните 16,3% предпочитат да употребят „в себе си“, а 2% – „у себе

си“. Освен че най-много предложения има за това да бъде използвана пълната форма на възвратното лично местоимение („себе си“ вместо „мен“), тук е важно да се отбележи, че отново надделява предпочитанието към предлога „в“ вместо „у“.

Фиг. 3. Предпочитания при комбинация с лично местоимение, означаващо лице

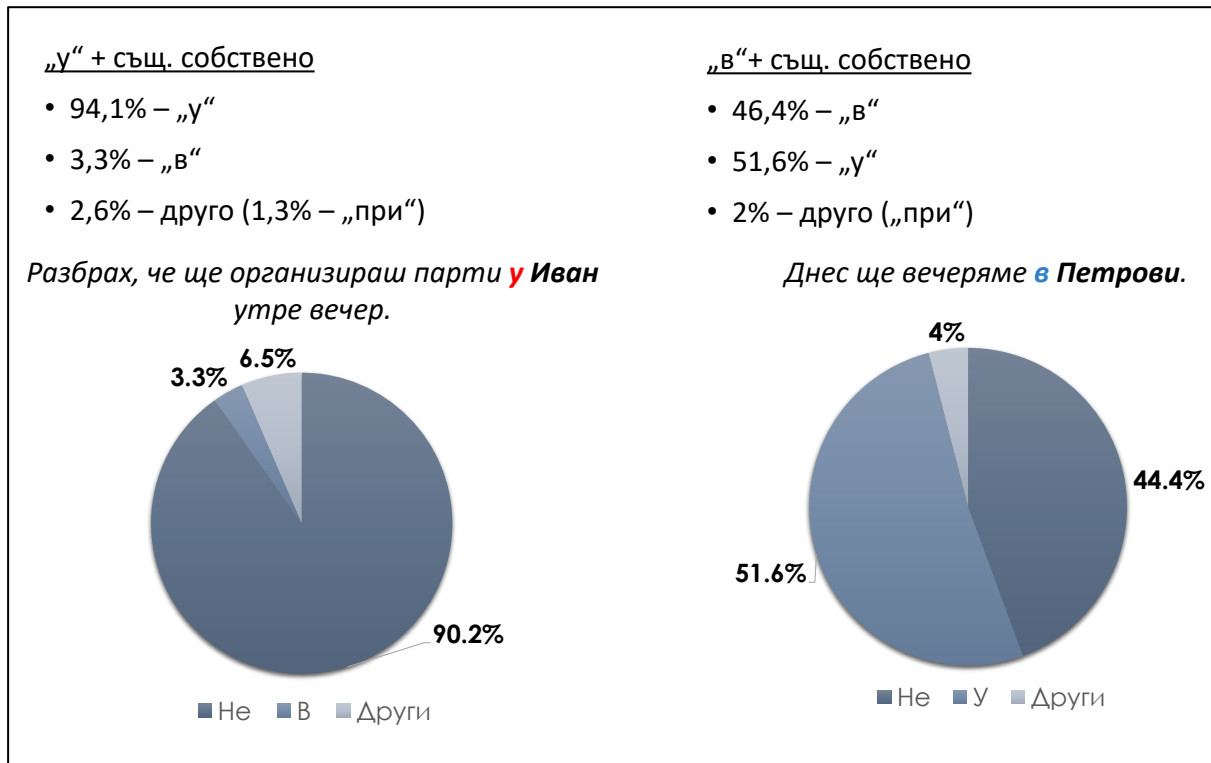
Важно е да се отбележи и че много от анкетираните и в двата случая не биха използвали предложни фрази за назоваване на лицето, на което се приписва дадено качество. Вместо това те предлагат конструкции с кратко притежателно местоимение („разочарованието им“, „притеснението си“ вместо „разочарованието у тях“, „притеснението в мен“).

2. Употреба на предлог за въвеждане на название на дом

2.1. На Фиг. 4 са представени данните от комбинацията между предлог и съществително собствено име.

Процентното разпределение за примера с „у“ се отличава с най-голяма категоричност в сравнение с разгледаните дотук изречения: над 94% от анкетираните не откриват грешка. Едва 3,3% биха заменили „у“ с „в“. От алтернативите, посочени в опцията „Друго“, с най-голям дял са предложенията да бъде употребен предлогът „при“. Значително по-голяма конкуренция между различните типове отговори се наблюдава при изречението, в което е използван „в“. Тук половината респонденти биха

заменили „в“ с „у“ – 51,6%. Но голям е дялът и на анкетираните, за които „в“ е напълно уместен (малко над 46%). Тези, които дават друг вариант, предпочитат предлога „при“, но са незначителен брой.

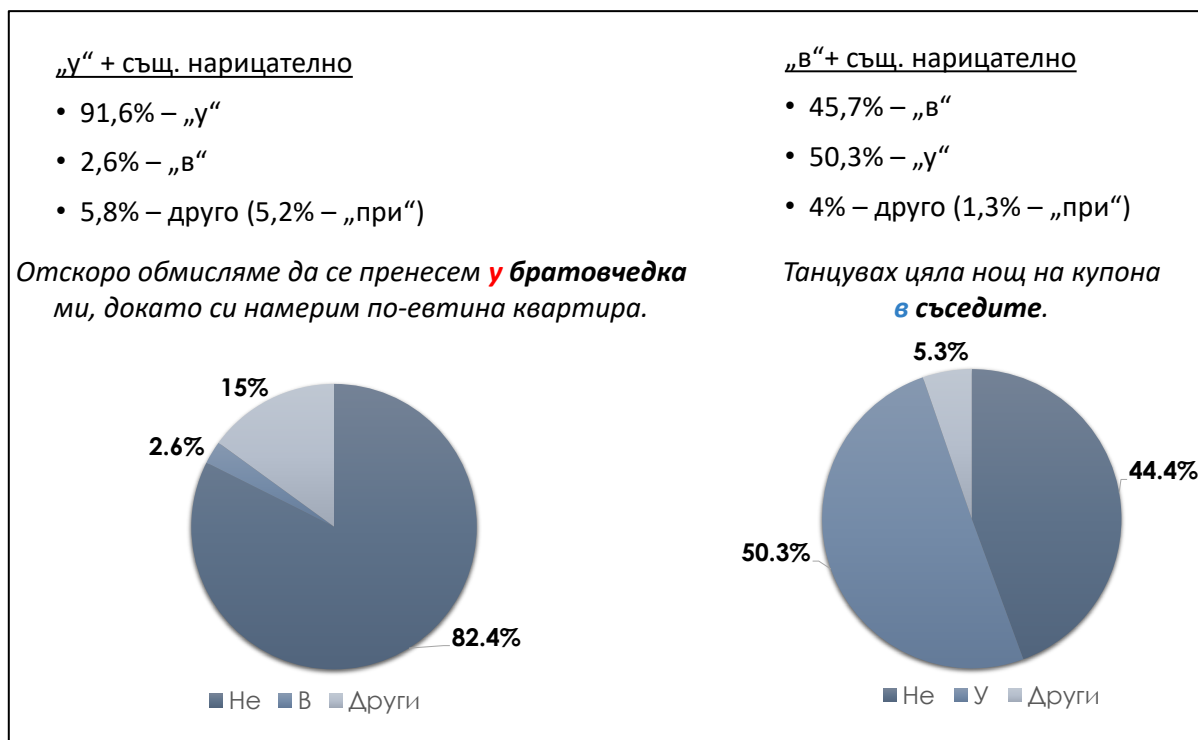

Фиг. 4. Предпочитания при комбинация със съществително собствено име, означаващо дом

2.2. Изреченията от Фиг. 5 са примери за комбинацията между предлог и роднинско съществително нарицателно име за означаване на дом.

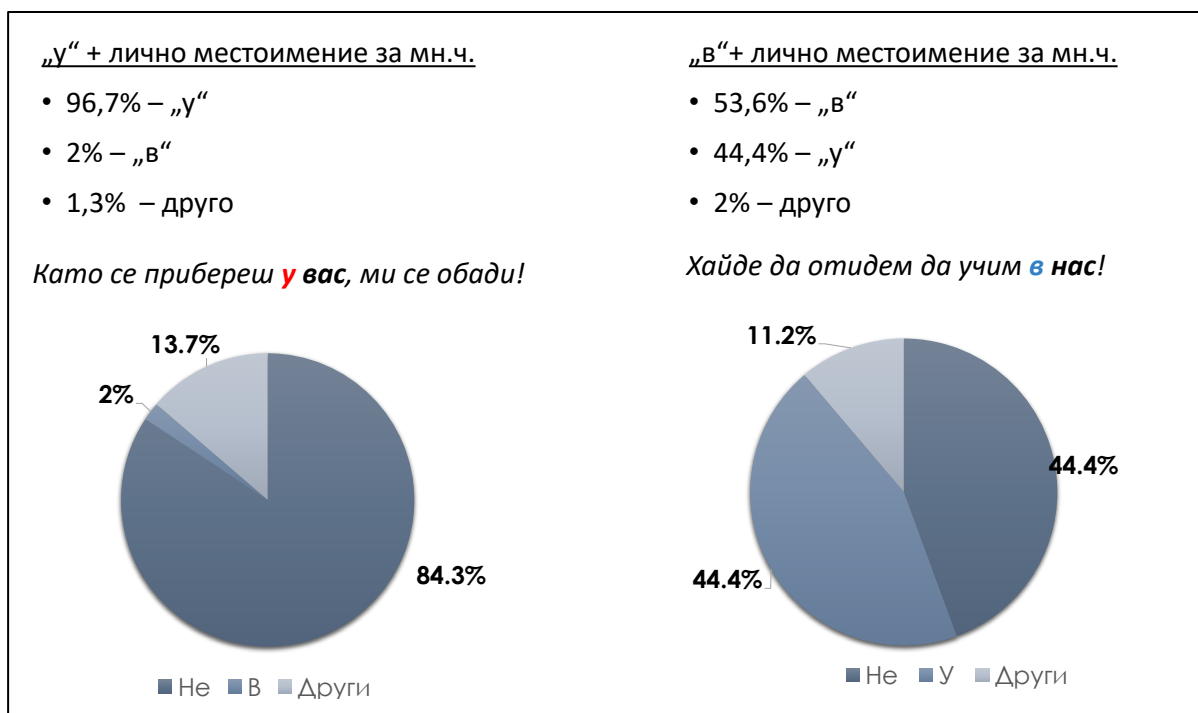
В примера с „у“ отново с много висок процент надделяват анкетираните, които не забелязват проблем, и за тях предлогът е уместно употребен (над 90%). Едва 2,6% биха използвали „у“ вместо „в“. Повечето респонденти, за които има грешка в избора на предлог, са предложили замяна на „у“ с „при“.

Резултатите от примера с предлога „в“ са много подобни на тези, представени на Фиг. 4. Близко 46% смятат, че „в“ е коректно употребен. От останалите предложения най-голям е дялът на респондентите, които предлагат замяна на „в“ с „при“ (1,3%).

Фиг. 5. Предпочитания при комбинация със съществително нарицателно име, означаващо дом

2.3. На Фиг. 6 могат да бъдат разгледани резултатите от комбинацията между предлог и лично местоимение за мн.ч.

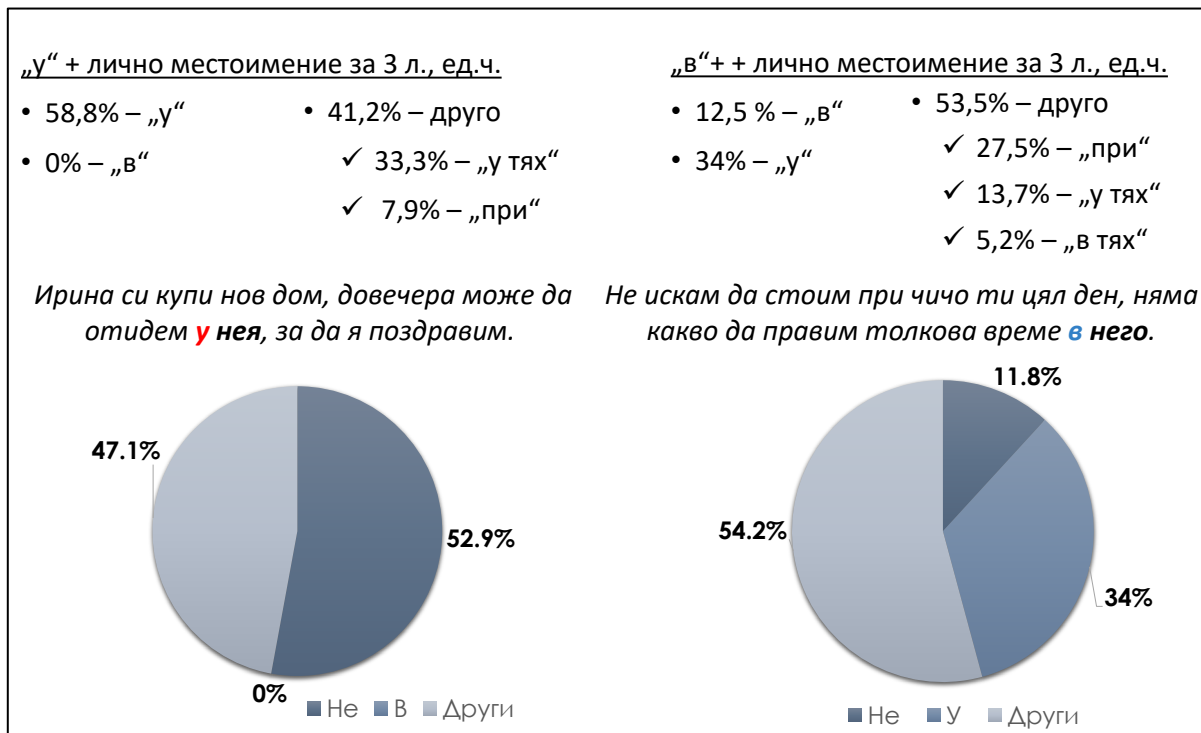

Фиг. 6. Предпочитания при комбинация с лично местоимение в мн.ч., означаващо дом

Категорично при изречението с „у“ преобладава мнението, че няма грешка (близо 97%). Едва 2% биха използвали вместо „у“ предлога „в“. Останалите респонденти, които смятат, че има някаква нередност в употребата на „у“, всъщност не предлагат друг вариант.

При изречението с „в“ тези, които приемат, че „в“ е употребен уместно, са почти 54%, а тези, които биха поставили на негово място „у“, са над 44%. От опцията „Друго“ най-много предложения има „в нас“ да бъде заменено с „вкъщи“, но броят им е незначителен.

2.4. Фиг. 7 представя обобщение на реакциите при изречения, в които след предлог е използвано винителното лично местоимение за 3 л., ед.ч. („него“ или „нея“). С тази двойка изречения се тества допускането, че с третолични местоимения в единствено число не се означава дом, независимо дали е използван предлог „у“, или „в“.

Фиг. 7. Предпочитания при комбинация с лично местоимение в 3 л., ед.ч., означаващо дом

При изречението с предлога „у“ близо 60% не откриват никаква грешка. Това означава, че допускането, според което употребата на третолично местоимение в единствено число е неприемлива, не се потвърждава. Все пак останалите анкетирани дават разнообразни предложения за замяна, като най-често предлагат именно форма за мн.ч. – „у тях“ (33,3%), или пък друг предлог, който не налага ограничения върху числото на местоимения комплемент – „при нея“ (почти 8%).

При изречението с „в“ много малък процент от анкетираните не виждат нередност – 12,5%, а над 30% биха заменили „в“ с „у“. Но повече от половината респонденти дават други предложения: 27,5% предлагат предлога „при“; значителен дял биха използвали личното местоимение в мн.ч. „тях“ – най-вече с предлог „у“ (13,7%), а не „в“ (5,2%).

В заключение може да се посочи, че в настоящото проучване се проверява доколко предлогът „в“ измества предлога „у“, когато се използва ‘за означаване на дома, към който е насочено или в който се развива действие или състояние’ и ‘за означаване на лице или множество от лица, за които се отнася дадено качество’. В резултат от предварителния съпоставителен анализ на начина, по който е представена семантиката на предлога „у“ в различни източници, беше предложено алтернативно описание на функциите му според типа на означаваните релации и релатуми.

С помощта на въпросник бяха изследвани предпочитанията към употреба на „у“ и „в“ в избраните случаи. Представените в доклада количествени резултати от проведената със 153-ма души анкета позволяват да бъдат набелязани следните изводи.

Във всички случаи изреченията, в които е употребен „у“, се възприемат като правилни от по-висок процент респонденти. Това дава основание да се направи извод, че все още „у“ е предпочитаният предлог за изразяване на даденото значение.

От друга страна, резултатите ясно показват, че за една значителна част от анкетираните употребата на „в“ със значения, асоциирани с „у“, е напълно допустима. Ако комплементът на предлога означава лице, за което е характерно някакво качество, дялът е малко по-висок, около 60%, докато в случаите, когато се означава дом, той е около 50%.

Големият дял на лицата, за които е правилна употребата на „в“ за въвеждане на название на дом (със съществително собствено, роднинско название или пълна лична винителна форма), потвърждава наблюдението, че става въпрос за масова грешка, която конкурира книжовната норма. Резултатите от анкетата също така показват, че не е без основание решението в БулНет „в“ да бъде включен в едно синонимно гнездо с „у“, когато става дума за изразяване на значението ‘означаване на нещо или някого, който проявява, за когото е типично или е налице дадено качество, свойство, признак, състояние’.

Интересен е и резултатът от проверката на хипотезата, че третолични местоимения в единствено число не се използват за означаване на дом, тъй като се оказа, че близо половината от анкетираните не виждат проблем те да се използват с „в“ или с „у“ („у нея“, „у него“).

Всичко това потвърждава наблюдението, че книжовнонормативната употреба на „у“ за означаване на дом действително е силно разколебана, а с другите свои значения предлогът се конкурира – в по-силна степен от „в“, а по-рядко и от „при“, който вероятно в някои случаи се използва и в опит да се избегне колебанието в избора между „у“ и „в“.

БИБЛИОГРАФИЯ

- ГСБКЕ/GSBKE 1983:** *Граматика на съвременния български книжовен език. Т. 2. Морфология.* Стоянов, С. и кол. София: Издателство на БАН, 1983. [*Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. T. 2. Morfologiya.* Stoyanov, S. et al. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 1983.]
- Коева и кол./Koeva et al. 2010:** *Българският семантично анотиран корпус.* София: Институт за български език. Българска академия на науките, 2010. [*Koeva I kol. Balgarskiyat semantichno anotiran korpus.* Sofia: Institut za balgarski ezik. Balgarska akademia na naukite, 2010.]
- Ласкова/Laskova 2024:** Ласкова, Л. *Предложните изрази в българския език.* София: „Св. Климент Охридски“, 2023. [*Laskova, L. Predlozhnite izrazi v balgarskiya ezik.* Sofia: “Sv. Kliment Ohridski”, 2023.]
- Митринов/Mitrinov 2021:** Митринов, Г. *За една неправилна употреба на предлог в.* <https://ibl.bas.bg/pishi_pravilno/za-edna-nepravilna-upotreba-na-predlog-v/>, 20 септември 2025. [*Mitrinov, G. Za edna nepravilna upotreba na predlog v.*]
- Мурдаров/Murdarov 2022:** Мурдаров, В. *Разни съвети за предлозите.* София: Black Flamingo Publishing, 2022. [*Murdarov, V. Razni saveti za predlozite.* Sofia: Black Flamingo Publishing, 2022.]

ИЗТОЧНИЦИ

- БулНет/BulNet:** *БулНет.* // <<https://dcl.bas.bg/bulnet/>>, 24 септември 2025. [*BulNet.* // <<https://dcl.bas.bg/bulnet/>>, 24 September, 2025.]
- РБЕ/RBE:** *Речник на българския език (онлайн).* // <<https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/>>, 24 септември 2025. [*Rechnik na balgarskiya ezik (online).*]